41. KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI 3. CİLT

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

41. KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI 3. CİLT

17-21 HAZİRAN 2019
DİYARBAKIR

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3654/3
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 187/3

YAYINA HAZIRLAYAN
Dr. Adil ÖZME

17-21 Haziran 2019 tarihlerinde gerçekleştirilen 41. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, Diyarbakır Dicle Üniversitesi'nin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

Kapak ve Uygulama
Başak Kitap

e-ISSN: 2667-8845

Kapak Fotoğrafı : Prof. Dr. Vecihi Özkaya,
Körtik Tepe Kültürü Uygarlığın İlk Yetkin Deneyimi

Not : Kazı raporları, dil ve yazım açısından Dr. Adil Özme tarafından denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

Ankara 2020

41. ULUSLARARASI KAZI, ARAŞTIRMA VE ARKEOMETRİ SEMPOZYUMU BİLİM KURULU

SCIENTIFIC COMMITTEE OF 41TH INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF EXCAVATIONS, SURVEYS AND ARCHAEOMETRY

Prof. Dr. Vecihi ÖZKAYA	Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dekanı
Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK	Laodikeia Kazı Başkanı
Prof. Dr. Douglas BAIRD	Boncuklu Höyük Kazı Başkanı
Prof. Dr. Havva İŞKAN IŞIK	Patara Kazı Başkanı
Prof. Dr. Annalisa POLOSA	Elaiussa Sebaste Kazısı Başkanı
Prof. Dr. Mehmet ÖNAL	Harran Kazı Başkanı
Prof. Dr. Nicholas D. CAHILL	Sardis Kazı Başkanı
Prof. Dr. İrfan YILDIZ	İçkale Artuklu Sarayı Kazı Başkanı
Prof. Dr. Engelbert WİNTER	Doliche Kazı Başkanı
Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE	Alexandria Troas Kazı Başkanı
Prof. Dr. Marcella FRANGIPANE	Aslantepe Kazı Başkanı
Doç. Dr. Aytaç COŞKUN	Zerzevan Kalesi Kazı Başkanı

İÇİNDEKİLER

Kaan İREN, Sedef ÇOKAY KEPÇE, Çiçek KARAÖZ, Özgün KASAR
Daskyleion 2017 ve 2018 Kazı, Koruma ve Onarım Çalışmaları 1

Kadir PEKTAŞ, Saim CİRTİL, Banu BÜYÜKGÜN ÇELEBİ
Beçin Kalesi 2018 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları 21

Kimiyoshi MATSUMURA
Büklükale Kazısı 2018 35

Korkmaz ŞEN, Mikail ERCEK, Yunus Emre KARASU, Azad ÖRMEK
Bitlis Kalesi Kazısı 2018 Yılı Çalışmaları 49

K. Levent ZOROĞLU, R. BOZKURTTAN, B. ÖZDEMİR
Kelenderis 2018 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları 63

V. Macit TEKİNALP, Hacer SANCAKTAR, Şener YILDIRIM, Fulya SEVİÇ
Arykanda 2018 Yılı Çalışmaları 87

Marcella FRANGIPANE, Francesca BALOSSI RESTELLI
The Excavations At Arslantepe-Malatya. The 2018 Campaign 109

M. SEYER und Mitarbeiter
Limyra 2018 125

Mehmet IŞIKLI, Hazal OCAK, Buket BEŞİKÇİ
Van Ayanis Kalesi 2018 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları 145

Mehmet ÖNAL
Harran 2018 Yılı Çalışmaları 157

Mehmet ÖZHANLI, Hakan ALPASLAN, Z. Tuçe GÜNGÖR, Ersin ÖZEN, Ali GÜNDOĞAN
Pisidia Antiokheia 2018 Yılı Kazı ve Düzenleme Çalışmaları 181

Mehmet TEKOCAK
Anemurium Kazı ve Restorasyon Çalışmaları:2018 197

Mustafa DEMİREL, Gizem KARTAL, Eşref ERBİL, Zeynep Beyza AĞIRSOY,
İsmet Berkan ERDEM, Pınar PERÇİN, Burcu Cemre BAL, Murat MUTLU, Metin KARTAL
Kızılin Kazıları (II) 2018 Sezonu 221

Mevlüt ELİÜŞÜK
2018 Yılı Hasankeyf Kazıları 237

Michael BLÖMER, Dilek ÇOBANOĞLU, Engelbert WINTER
2018 Yılı Doliche Kazı Sezonu 257

Michael HOFF, Timothy HOWE, Asena KIZILARSLANOĞLU, Rhys TOWNSEND
The Antiochia Ad Cragum Archaeological Research Project: 2018 Season 275

F. Mine TEMİZ, Demet KARA
Hatay Arkeoloji Müzesi Aktepe Türkmen Mezarlığı Kurtarma Kazısı 2018 287

Mirko NOVAK, Deniz YAŞİN
Sirkeli Höyük 2018 Yıllları Çalışmaları 307

Muharrem ÇEKEN, Alptekin YAVAŞ, Mesut DÜNDAR, Tolga BOZKURT, Gökhan MERİÇ
Kubadabad Saray Külliyesi 2018 Yılı Kazı Çalışmaları 323

Demet KARA, Murat AKAR
Hatay Arkeoloji Müzesi Altınözü Toprakhisar Höyük 2018 Yılı Kurtarma Kazısı 341

Murat ARSLAN, Nihal TÜNER ÖNEN
2018 Yılı Phaselıs Kazı Çalışmaları 351

M. KADIOĞLU, C. ÖZBİL, M. ADAK, B. TEKKÖK KARAÖZ, Ö. VAPUR
Ç. GENÇLER GÜRAY, Ç. H. BORA
2018 Yılı Teos Kazı Çalışmaları (9. Sezon) 365

Mustafa BEYAZIT, Yasemin BEYAZIT, Alper ATICI, Meryem CANSEVEN, Hasan Hüseyin BAYSAL
Kale-İ Tavas (Tabae Antik Kenti) Ören Yeri ve Kavaklıpınar Mevki Kale-İ Tavas
Mezarlığı Kazıları 2018 389

Mustafa BÜYÜKKOLANCI, Doç. Dr. Gülgün YILMAZ, Sinan MİMAROĞLU
Fuat YILMAZ, Fırat BARANAYDIN, Elif KARABACAK
2018 Yılı Ayasuluk Tepesi ve St. Jean Anıtı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları 403

Mustafa DEMİREL
Antalya Müzesi Müdürlüğü Başkanlığı'nda Perge Antik Kenti 2018 Yılı Kazıları 423

Mustafa ŞAHİN
İznik Gölü Bazilika Sualtı Kazıları 2017-2018 Ön Rapor 443

L. D'ALFONSO, A. TRAMERI, A. MANTOVAN, N. LOVEJOY, L. CASTELLANO, E. DALKILIÇ
R. CASAGRANDE, N. HIGHCOCK, B. YOLAÇAN, M. DERADA
Archaeological Excavations (Tr) At Niğde-Kınık Höyük: Excavations Report 2018 463

Nicholas CAHILL
Sardis, 2018 487

Nuran ŞAHİN, Onur ZUNAL, Gülşah GÜNATA, Hakan AYCAN
Klaros 2018 507

Nurettin ARSLAN, Caner BAKAN, Beate BÖHLENDORF-ARSLAN
2018 Yılı Assos Kazı Çalışmaları 523

Nurettin KOÇHAN, Korkmaz MERAL
Kyzikos 2017 ve 2018 Yılı Çalışmaları 541

Nurettin ÖZTÜRK, Berna KAVAZ KINDIĞILI, Gencay GÜLOĞLU, İsmail ÖZCİHAN
2018 Yılı Tralleis Kazıları 559

Olivier Can HENRY, İpek DAĞLI DİNÇER
Labraunda 2018 Yılı Çalışmaları 571

Orhan BİNGÖL
Magnesia Kazıları 2011-2018 491

Osman DOĞANAY, Bülent İŞLER, Nesrin Aydoğan İŞLER
Tyana 2018 Yılı Kazıları 613

Osman ERAVŞAR, Lokman TAY
Alanya Kalesi 2018 Yılı Çalışmaları 623

Ömer ÖZYİĞİT
2018 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları 645

ARYKANDA 2018 YILI ÇALIŞMALARI

V. Macit TEKİNALP*
Hacer SANCAKTAR
Şener YILDIRIM
Fulya SEVİÇ

GİRİŞ

Arykanda Antik Kenti 2018 yılı kazı sezonu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile 08.07.2018-28.10.2018 tarihleri arasında yapılmıştır[1]. 2018 yılı kazı ve konservasyon çalışmaları kentin akropolisinde, Geç Antik Çağ Mahallesi'nde ve Arif Kale'de (Harita: 1) yürütülmüştür.

KAZI ÇALIŞMALARI

Akropolis Çalışmaları

Hacer SANCAKTAR

Kentin akropolisinde 1980'lerde başlatılan ve son olarak 2003 yılında olmak üzere belirli aralıklarla kazılar yürütülmüştü. Akropolis, 827,48 metre kotundan başlayan ve yaklaşık 900,00 metre kotuna kadar kuzeye doğru devam eden teraslar üzerine kurulmuştur (Harita: 1). Güneyden kuzeye doğru ilk üç terasta kamu yapılarının yer aldığı akropoliste en üst kottaki dik kayalığa kadar konutlar devam etmektedir. Kamu yapılarının

* Doç. Dr. Macit TEKİNALP, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 06800 Ankara/TÜRKİYE. macit.tekinalp@gmail.com
Dr. Öğr. Ü. Hacer SANCAKTAR, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 66100 Yozgat/TÜRKİYE. hacer.sancaktar@bozok.edu.tr
Dr. Öğr. Ü. Şener YILDIRIM, Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 33343 Mersin/TÜRKİYE. seneryildirim@mersin.edu.tr
Araş. Gör. Fulya SEVİÇ, Trakya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Edirne/TÜRKİYE. fulyasevic@gmail.com

1 Kazı çalışmalarına Hacettepe Üniversitesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Mersin Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyelerinden ve lisans öğrencilerinden oluşan bir ekip ve Bakanlık temsilcisi olarak Samsun Müzesi'nden Uğur Akyüz katılmıştır. Başta Sn. Uğur Akyüz olmak üzere, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürü S. İbrahim Acar'a, Müdür Yardımcısı Metin Karataş'a, Antalya Arkeoloji Müzesi Müdürü Mustafa Demirel ve Müdür Yardımcısı Ahmet Çelik'e ve uzmanlarına teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca özverili çalışmalarından dolayı tüm kazı ekibine teşekkür ederiz.

ve alt teraslardaki konutların sözü edilen yıllar arasında kazı çalışmaları yapılmıştır. Dördüncü terastan itibaren kuzeye doğru devam eden teraslarda yüzeyde konutlara ait duvar izleri takip edilebilmektedir. Geçmiş yıllarda Ticaret Agorası ve üst teraslarda yapılan kazı çalışmalarında Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne ait önemli kamu yapılarının yer aldığı ve nitelikli eserlerin ele geçtiği bu alanda, sivil mimari örneklerini ve kentin yerleşim tarihini daha iyi anlayabilmek için kazılar tekrar başlatılmıştır[2].

1A Numaralı Açma (AKR-1A)

2018 yılı kazı sezonunda akropoliste alanı kuzeyden sınırlayan dik kayalığın hemen önündeki üst terasta yer alan konut, yüzeydeki izlerden doğu-batı yönünde anakayaya oyulmuş üç birimden oluştuğu görülmüştür (Plan: 1). 6,47 x 8,32 m. ölçülerinde ve doğu-batı yönündeki dikdörtgen planlı orta birimin kazısı tamamlanmıştır. Doğu, kuzey ve batı yönlerinde anakayanın kesilmesi ile oluşturulmuş yapının güney duvarı kaba yonu taşlarla örülmüştür. Kuzeyden güneye doğru 2,52 m. ye kadar 880,56 m. kotunda mekânın anakaya zeminine ulaşılmıştır. Mekânın anakaya zemininde kabzası bronz olan demir hançer ve hançerin hemen altında M.S. 244-249 yılları arasına tarihlendirilen bronz Roma Eyalet sikkesi *in-situ* olarak bulunmuştur[3] (Resim: 1). 2,52 m. den 3,71 metreye kadar ise teras genişletilerek yakın çevreden alınan daha erken döneme tarihlenen buluntular ise zemin dolgu malzemesi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Zemin dolgusunda, örneklerini Lykia Bölgesi'nde Xanthos[4], Patara[5] ve Hacımusalar Höyüğü'nün Hellenistik tabakalarından tanıdığımız iki bronz ok ucu ve on iki sikke ele geçmiştir (Resim: 1). Bu sikkelerden dördü M.Ö. 4. yy. a, ikisi M.Ö. 3. yy. a,

---

2 Akropoliste 2003 yılına kadar kazısı yapılarak açığa çıkarılan yapılar için bkz. Bayburtluoğlu 2003. Arykanda Antik Kentinde 2003 yılına kadar kazısı yapılan konutlar, doktora tezi kapsamında çalışılmıştır (Gürgezoğlu 2006).

3 *Pisidia Bölgesi – İsinda Kenti*
Marcia *Otacilia Severa MS 244-249 (I. Philippus'un Karısı)*
Ö/ OTAK – CEUhpA CE. Otacilia Severa'nın drapeli büstü, sağa d., omuzlarında hilal.
A/ IeINAETON. Merkezde Iω / NωN.
Æ 11,48gr 29,3mm 6h Buluntu Yeri: Akr-1 Kod 880,42 Sr 513 X: 1.40 Y: 6.70 Kazı Env. No.: Ary 18 S 514
SNG *von. Aul. Pisidien 5043.*

4 De Courtils 2001, 236, Res. 22.

5 Şahin 2018, 54-55, 151, Kat. No. D5.

beşi M.Ö. 1. yy. a, ikisi M.S. 2.-3 yy. a tarihlendirilmektedir.[6] Mekânın zemin dolgusunda ele geçirilen sikkelerden M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenenler Makedonia Krallığı, M.Ö. 3. yy. a tarihlenenler ise Ptolemaios ve Seleukos krallıklarına aittir[7]. Sikkelerle uyumlu olarak zemin dolgusunda tespit edilen seramikleri değerlendirdiğimizde de çoğunluğunun Geç Klasik ve Hellenistik Dönemde kullanılan siyah astarlı kaplara ait parçalar olduğu saptanmıştır. Mekânın taban kontekstinde ele geçirilen buluntular dikkate alındığında ise yapının Geç Hellenistik - Erken Roma Döneminde inşa edildiği ve M.S. 3. yüzyıl sonuna kadar kullanımının devam ettiği anlaşılmaktadır.

2 Numaralı Açma (AKR-2)

Akr-2 olarak adlandırılan konut, akropolisin orta kesiminde kuzey-güney yönündeki merdivenli ana yolun hemen doğusunda yer alır (Plan: 2). İki kattan oluşan 5,56 x 5,65 m. ölçülerindeki yaklaşık kare planlı konuta güneyden eksenin batısında 1,86 m. genişliğindeki kapıdan girilmektedir (Resim: 2-3). Konutun 856,70 m. kotundaki zemin katı 3,23 x 5,56 m. ölçülerindedir. 859,08 m. kotundaki birinci katının kuzeyde 2,47 m. lik kısmı anakayanın kesilmesi ile oluşturulmuştur. Birinci katın güneyindeki ahşap zeminin anakayanın doğu ve batısına oyulmuş ahşap kiriş yuvaları üzerine oturduğu anlaşılmaktadır[8]. Birinci katın kuzeyindeki anakaya zemine oyulmuş biri dikdörtgen ve dördü dairesel formlu olmak üzere toplamda beş adet depolama çukuru tespit

---

6 Yalnızca bir sikke kötü kondisyonu nedeniyle okunamamaktadır.

7 *Ptolemaios Krallığı - Aleksandreia.*
II. *Ptolemaios (MÖ 283-246)*
Ö/ Zeus Ammon'un diademli başı, sağa dönük.
A/ Şimşek demeti üzerinde kanatları açık kartal, sola dönük; sol alanda monogram, X üzerinde kalkan.
Æ 15,16gr 26,4mm 12h Buluntu Yeri: Akr-1 Kod 879,30 Sr 559 X: 1.10 Y: 7.20 Kazı Env. No.: Ary 18 S 567.
Ref.: Lorber 2018, 46-48, No. 185-187, 190-191.
Seleukos *Krallığı – Sardes.*
II. *Antiokhos (MÖ 261-246).*
Ö/ Apollon'un defne çelenkli başı, sağa dönük.
A/ ΒΑΣΙΛΕΩΣ - ANTIOXOY. Tripod.
Æ 5,04gr 19,6mm 12h Buluntu Yeri: Akr-1 Kod 880,28 Sr 513 X: 6.55 Y: 1.70 Kazı Env. No.: Ary 18 S 520.
Ref.: SNG Cop. Syria, 88-95.

8 Doğudaki kiriş yuvası 858,39 m. kotunda, yüksekliği 0,44 m., genişliği 0,35 m. ve derinliği 0,27 m.'dir. Batıdaki kiriş yuvası 858,31 m. kotunda, yüksekliği 0,76 m., genişliği 0,60 m. ve derinliği 0,25 m.'dir.

edilmiştir. Bu depolama çukurlarının ikincisinde üst kısmı kırık ve eksik olan pişmiş toprak *in-situ* kap ortaya çıkarılmıştır (Resim: 3). 858,31 m. kotunda batıdaki kiriş yuvasının içerisinde Roma Dönemi'ne tarihlendirilen define niteliğindeki dört adet bronz sikke *in-situ* olarak tespit edilmiştir[9]. Konutta yapılan çalışmalarda ele geçen toplam yirmi altı adet sikke ve seramikler Roma İmparatorluk Dönemine tarihlendirilmektedir. Çalışmalarda ayrıca günlük kullanıma yönelik seramik parçaları, mutfak aleti ve bronz kap gibi buluntular ele geçmiştir (Resim: 4). Ele geçen buluntular dikkate alındığında anakayaya oyulu ve ahşap kirişlerle desteklenen iki katlı konutun M.S. 3. yüzyıl sonuna kadar kullanım gördüğü anlaşılmaktadır.

Sebasteion Temenosundaki Çalışmalar

M1, M2, M3 ve M4 Numaralı Mekânlar (Akr M1-M4)

Kentin akropolisinin kuzeybatı sınırında yer alan Sebasteion doğusunda kuzey- güney doğrultulu merdivenli yol ve bouleuterion sınırlandırmaktadır. 2018 yılı kazılarında sebasteionun kuzeyinde ve batısında birbiriyle bağlantılı dört mekândan oluşan bir yapı ortaya çıkarılmıştır[10] (Plan: 2 Resim: 5). Yapının batısını falezleri oluşturan anakaya üzerine oturtulan bir duvar, doğusunda ve güneyinde ise sebasteion ile sınırlanmaktadır. Bu yapı kompleksine 2,81 x 7,13 m. ölçülerindeki M1 mekânının kuzeyinden doğuya doğru anakayaya yapılmış ve kötü korunmuş basamaklar ile inilmektedir. Yapıya girişi sağlayan mekânın kuzeybatısındaki ana kapı günümüze ulaşmamıştır. Ancak mekânın batısındaki izlerden yapıya girişin anakayaya yapılmış dönen basamaklar ile sağlandığı anlaşılmaktadır. M1 numaralı mekânın doğusunda eksende M3 mekânına ve güneyinde M2 mekânına geçişi sağlayan iki kapı bulunmaktadır[11]. M1 mekânının doğusunda 4,33 x 5,01 m. ölçülerinde M3 mekânı bulunmaktadır. Mekânın güneydoğu köşesinde 1,00 x 1,14 m. ölçülerinde 0,44 m. yükseklikte toprak harç kullanılarak kaba yonu taşlarla örülmüş bir seki açığa çıkartılmıştır. Mekânın kuzey duvarında, kuzeybatı köşeden 0,56 m. uzaklıkta 0,53 m. genişliğinde bir

9 Söz konusu sikkelerden ikisi İmparator III. Gordianus adına Lykia Bölgesi kentleri tarafından basılan Korydalla ve Phaselis darplarıdır. Diğer iki sikke ise İmparator III. Gordianus için basılan merkezi darplardır.

10 Sebasteion'un *naos*unun batısında M2 mekânı, kuzeybatısında M1 ve kuzeyinde ise M3 ve M4 mekânlarından oluşan yapı kompleksidir.

11 M1 mekânının doğusundaki kapının genişliği 1,52 m., güneyindeki kapının genişliği ise 1,43 m.'dir.

pencere bulunmaktadır. M3 mekânının doğusunda eksenden güneye kayık 0,94 m. ölçülerindeki bir kapı ile M4 mekânına geçilmektedir. M3 mekânı ile M4 mekânı arasındaki kapı açıklığının hemen kuzeyindeki duvar içerisinden dokuz sikkeden oluşan bir define ele geçmiştir (Resim: 6-7). 4,14 x 4,96 m. ölçülerindeki M4 mekânının kuzeydoğu köşesinde 0,74 m. ölçülerinde doğusundaki bir başka mekâna geçişin sağlandığı bir kapı saptanmıştır. Sebasteion'un *cella*sının batısında 6,30 x 6,98 m. ölçülerinde M2 mekân yer almaktadır. M2'nin kuzeyinde yaklaşık eksendeki 1,40 m. genişliğindeki bir kapı ile M1 mekânına geçiş sağlanmaktadır. Mekânın anakaya üzerine inşa edilen güney ve batı duvarları, güneybatı köşesinde bir kavis yapmaktadır. Mekânın tabanı anakaya üzerine dolgu yapılarak oluşturulmuştur.

Söz konusu yapı kompleksini oluşturan dört mekânda ele geçirilen buluntuların önemli bir kısmı kült ile ilişkilidir. Bu buluntular; Zeus ve Hermes Thot figürinleri, Artemis figürlü aplik, kemik Herakles kompozisyonu, Aphrodite tasvirli yüzük taşı, minyatür bronz taht ve kireçtaşı *luterion* ve mermer heykelcik parçaları ile kaideleri ve bronz heykel kaideleri, gibi eserlerin yanı sıra seksen yedi adet sikkedir bulunmuştur (Resim: 6-7). Ele geçirilen bu buluntulara göre dört mekândan oluşan yapı Sebasteion ile ilişkili olmalıdır. Ayrıca ele geçirilen buluntular dikkate alındığında zemini anakaya olan yapının M.S. 3. yüzyıl sonuna kadar kullanım gördüğü anlaşılmaktadır.

ARİF KALE ÇALIŞMALARI (Plan: 3)

V. Macit TEKİNALP
Şener YILDIRIM
Fulya SEVİÇ

2018 yılında Arif Kale yerleşiminde Batı Hamam'da ve *decumanus maksimus*un batısında olmak üzere iki farklı alanda kazı çalışmaları yürütülmüştür. Arif Kale'de ayrıca Dr. Öğr. Üy. Şener Yıldırım tarafından yerleşimin belgelenmesi çalışmalarına devam edilmiştir.

Batı Hamam Kazı Çalışmaları

2018 yılında, kazısına 2015 sezonunda başlanılan Batı Hamam'ın tepidarium (BHM-4A/B), caldarium (BHM4B) ve vestibul (BHM 5) mekânlarında devam edilmiştir.[12] (Plan: 4, Resim: 8)

12 Geçmiş yıllardaki kazılarda Batı Hamam'ın apodyterium, frigidarium ve praefurnium açığa çıkartılmıştır.

*Frigidarium*un kuzeybatısındaki 1,07 metre genişliğindeki kapı[13] ile girilen *tepidarium* iki mekândan oluşmaktadır. 1,69 x 3,33 metre ölçülerindeki ilk bölüm zeminden ısıtılmamaktadır. Mekânın korunan zemini 560,09 metre kotundadır. Zeminde yer yer korunan harç üzerindeki izlerden tabanın orijinalinde kireç taşı plakalarla kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak duvarlarda ısıtma sisteminin bir parçası olan terrakota çivilere ait izler bulunmaktadır. Mekânın batı duvarında, yaklaşık eksende[14] 561,90 metre kotunda başlayan 0,90 metre genişliğindeki pencerenin alt kısmı korunmuştur. Mekânın batı duvarında, yaklaşık eksende 1,48 metre genişliğindeki[15] bir kapının sonradan kapatıldığı diletasyon derzlerinden anlaşılmaktadır. Kapatılan bu kapı üzerinde- doğu yüzeyinde ısıtma sistemine ait terrakota çivilerin uç kısımları izlenebilmektedir. Dolayısıyla da sonradan örülerek kapatılan bu kapı, inşaat sırasında bazı karar değişiklikleri yapılmış olabileceğini veya daha büyük olasılıkla da burada bulunan daha erken döneme ait bir yapının hamama dönüştürülmüş olabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Bu mekânın doğusunda, yaklaşık eksendeki 1,0 metre genişliğindeki kapıdan tepidariuma geçilmektedir. *Tepidarium* ile *frigidarium* arasında yer alan benzer mekânlar Arykanda'da VI Numaralı hamamda da karşımıza çıkmaktadır. Benzer bir uygulama Kibyra antik kentindeki geç dönem hamamında da uygulanmıştır.[16]

Tepidarium ve *caldarium*u birbirinden ayıran duvarın neredeyse tamamı yıkılmıştır. Kuzey- güney yönündeki duvara ait izler sadece kuzeyde izlenebilmektedir. 0,56 metre kalınlığındaki duvar, hamamın doğu duvarından 4,70 metre, batıdan ise 3,23 metre uzaklıkta, kuzey- güney yönünde yaklaşık 1,60 metre genişliğinde inşa edilmiş iki yuvarlak kemerle oluşturulan bir sistemin üzerine oturmaktadır.[17] Dolayısıyla da kuzeyde korunmuş duvar izinden yola çıkarak, tepidariumun 3,21 x 3,53 metre ölçülerinde olduğu anlaşılmaktadır.

---

13 Bu kapı mekânın kuzeydoğu köşesinden 1,40 metre uzaklıkta başlamaktadır. Kapının eşik kotu 560,46 metredir.

14 Pencere, kuzeybatı köşeden 0,50 metre uzaklıkta başlamaktadır.

15 Diletasyon, kuzeybatı köşeden 1,35 metre uzaklıkta başlamaktadır.

16 Özüdoğru- Tarkan 2018, 199.

17 Kemerlerden güneydeki 0,57 metre; kuzeyindeki ise 0,67 metre genişliğindedir ve güneydeki kemerin yayı merkezinde 560,07 metre, kuzeydeki ise 559,97 metre kotundadır. Tepidarium ve caldariumu birbirinden ayıran duvar pilaeler ile taşınan zemin üzerine oturtulması strüktürel açıdan dayanıklı olmayacağından, zemin altında oluşturulan bu kemerli sistem üzerine inşa edilmiştir.

*Tepidarium*un tuğla kaplı zemini 558,84 metre kotundadır. Tabanı tümüyle sökülmüş olan mekânın tabanı on yedi pilae ile taşınmaktaydı.[18] Pilaeler kenarlarda kare ve dikdörtgen tuğlalarla orta bölümde ise yaklaşık 0,27 metre çapındaki dairesel tuğlalar kullanılarak oluşturulmuştur.

Hamamın içten 3,21 x 4,65 metre ölçülerindeki caldariumunun 0,305 x 0,305 metre ölçülerindeki tuğlalar ile kaplı zemini 559,01 metre kotundadır. *Tepidarium* gibi tabanı tümüyle sökülmüş olan caldariumun orijinal tabanı yirmi sekiz pilae ile taşınmaktadır.[19] Kuzey ve batı duvarlara birleşik olanlar kare ve dairesel tuğlalarla diğerleri ise genelde 0,27-28 metre çapındaki dairesel tuğlalar kullanılarak yapılmıştır.

Tepidarium ve *caldarium*u birbirinde ayıran yuvarlak kemerli düzenlemenin üzerine inşa edilen kuzey- güney yönünde bir kısmı korunmuş olan eşiğin kotu 560,30 metre olarak ölçülmüştür. Dolayısıyla da hamamın ısıtılan mekânlarının orijinal kullanım kotu bu eşikten daha alt kotta yaklaşık 560,20-15 metre seviyelerinde olmalıdır.

Batı Hamam'ın *tepidarium* ve *caldarium*unun ısıtılması için terrakota çivilerin kullanıldığı sistem tercih edilmiştir. Terrakota çiviler[20] geç dönemde hamamın tabanı ile birlikte duvarlardaki mermer ve kireç taşından kaplama levhalarını devşirme olarak kullanmak için tümüyle kırılmışlardır.[21] Bu iki mekândaki kazılarda terrakota çivilere ait yaklaşık üç yüz civarında parça ele geçmiştir. Fakat sadece 0,283 m. uzunluğunda bir tane terrakota çivinin tam olarak ele geçmiştir. Terrakota çivilerin baş kısımları dairesel olup çapları 0,10-11 m., cidarları ise 0,011- 15 m. arasında değişmektedir. Sonrasında ortalama 0,05 m. çapındaki boyun kısmı ve ardından da ortalama 0,08 m. çapında bir omuz bölümü gelmektedir. Ardından da kare kesitli çivi kısmı daralarak devam etmektedir. Çivilerin yaklaşık 0,10-08 metrelik kısmı duvara sabitlenmektedir. Çivilerin dairesel kesitli boyun kısmına 0,02-3 m. kalınlığındaki tuğlalar yerleştirilmekte, harç içerisinde kalan ön kısmın

18 Pilaelerin korunan en üst kotu 560,09 metredir.

19 Pilaelerin korunan en üst kotu 560,28 metredir.

20 Bu terrakota çiviler çarkta imal edilmiştir. Omuz bölümünden duvara sabitlenen uç kısmına doğru daralan koni biçimli bölüm sonrasında bıçak benzeri bir aletle kesilerek kare kesitli olarak şekillendirilmiştir.

21 Hamamdaki yıkım işinin buluntuların durumuna göre aynı zamanda yapıldığı anlaşılmaktadır. İlk önce zemin kaplamaları, ardından da duvar kaplamaları terrakota çivi hizasından kırılarak sökülmüştür.

da kireç taşı levhalar ile kaplanmaktadır. Duvardaki *in-situ* parçalarından çivilerin yatayda ve dikeyde birbirinden yaklaşık 0,50-60 metre aralıklarda yerleştirildiği anlaşılmaktadır. *Tepidarium* ve *caldarium*un ısıtılması için duvar ile kaplama sistemi arasında yaklaşık 0,15 metrelik boşluk oluşmaktadır. Bu teknik Likya Bölgesinde yaygın olarak kullanılmaktadır.[22]

Tepidarium ve *caldarium*un orijinalinde doğu- batı yönündeki tek bir beşik tonozla örtülü olduğu, güney duvarın batısında çok az bir bölümü korunmuş olan tonoz yayı başlangıcından ve batı duvarda korunmuş olan tonoz alınlığından anlaşılmaktadır.

Batı Hamam'a batısından sur duvarına bitişik, 4,94 x 7,96 ölçülerinde kuzey- güney yönünde inşa edilen mekâna decumanus maksimustan 1,33 metre genişliğindeki lento ve söveli bir kapıdan girilmektedir.[23] Mekânın kullanım kotu 560,12 metre olarak ölçülmüştür. Mekânın kuzeybatı köşesinde üstü 561,05 metre kotunda, 0,84 x 1,68 metre ölçülerinde kaba yonu taşlardan yapılmış bir seki açığa çıkartılmıştır.[24] Mekânın kuzeyinde, kuzey duvardan 1,38 metre uzaklıkta doğu- batı yönünde 0,46 metre kalınlığındaki bir duvarın 2,24 metrelik bölümü korunmuştur. Bu duvar ise yapının erken evresine ait olmalıdır. Mekânın doğusunda yaklaşık eksende, dairesel zeytin ezme taşını çevreleyen yarım daire şeklinde bir duvar batıya doğru 1,77 metre girinti yapmaktadır.

BHM-5 Numaralı mekânın doğusunda geç dönemde zeytinyağı işliğine dönüştürülen mekân, 560,49 metre kotundadır. İki mekân arasındaki kot farkı yaklaşık 0,35 metredir.[25] Bu veriden yola çıkarak Batı Hamam'ın girişinde *apodyterium* ile bağlantılı olan bu mekânı (BHM-5) şimdilik vestibulum olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.[26]

---

22 Aktaş 2015, 36.

23 Kapının eşik kotu 560,47 metre olarak ölçülmüştür.

24 Bu platform bir tezgâh yâda seki olarak yapılmış bir platform olabilir. Ancak bir merdiven sahanlığı olma olasılığı vardır.

25 Bu mekânın doğu duvarında, güneyde bulunan kapı ile hamamın 560,17 metre kotundaki frigidarium mekânına geçilmektedir. 2016 yılında kazısı tamamlanan frigidariumun zemininin geç evrede zeytinyağı işliğine dönüştürülürken doldurulduğu 2017 yılında mekânın güneyinde yapılan sondaj ile saptanmıştır.

26 Bu mekânın işlevini ve hamam ile bağlantısı konusundaki sorunları açıklığa kavuşturmak için bazı sondajlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Decumanus Maksimus'taki Kazı Çalışmaları (Plan: 5, Resim: 9)

Yerleşimi doğu batı yönünde kat eden ve kente girişin sağlandığı iki ana kapıyı birbirine bağlayan *decumanus maksimus* toplamda 94,40 metre uzunluğundadır. 2018 yılındaki Kazılara batı kapıdan başlanmış ve doğu yönüne doğru devam edilmiştir. Bu çalışmalarda caddenin 32,00 metrelik kısmı açığa çıkartılmıştır. Yol üzerinde farklı boyutlarda toplamda on iki açma yapılmıştır.

Yerleşimin batısındaki kapıya Elmalı- Finike yolundan, kuzey- güney yönünde inşa edilen sur duvarını takip eden ve ancak sadece yaya olarak kente yaklaşmaya olanak veren dar bir patika ile ulaşılmaktadır. Kentin Batı kapısından ayrıca Aykırtça- Arykandos'a inen dik patikaya ve surun güneyindeki alt teraslardaki az sayıdaki konuta ulaşılmaktadır.

Batı kapıdan yerleşime girildiğinde 5,90 metre genişliğindeki cadde Batı Hamam hizasında genişleyerek 7,03 metreye ulaşır. Batı kapının hemen kuzeyinde, sur duvarı ile 7 Numaralı yapının arasında kalan surun seyirdim kısmına çıkabilmek için kullanılan yaklaşık 1,60 metre genişliğinde sekiz basamaklı bir merdiven açığa çıkartılmıştır.[27] *Decumanus Maximus* batı kapıdan başlayarak, kuzeyinde; 7 Numaralı yapının 15,85 metre uzunluğundaki güney cephesi, güneyinde ise 23,46 metre uzunluğundaki Batı Hamam'ın kuzey cephesi ile sınırlanmaktadır. Yerleşimi kuzey- güney yönünde kat eden Cardo 1 (C1) ve Cardo 5[28] (C5) bu alanda birleşmekte ve cadde dört yolun birleştiği bu kavşakta kuzeye yönelerek bir meydan oluşturmaktadır. *Decumanus maksimus* bu meydan düzenlemesinden sonra 7 Numaralı yapının doğu duvarından doğu giriş kapısına kadar 77,36 metre daha devam etmektedir.[29]

Kazı çalışmalarında caddenin orijinal kullanım kotu olarak kentin batı kapısının 561,31 metre olan eşik kotu dikkate alınarak kazı çalışmalar sürdürülmüştür.[30] Yol üzerinde sadece decumanus maksimusun Cardo 1 ile köşe yaptığı *insula*de inşa edilen Kilise 1'in (8 Numaralı Yapı) güneyindeki alanda devşirme bloklardan oluşan 560,56 metre kotunda bir zemin

---

27 Bu merdivenin ilk basamağı 560,96 metre kotundan başlamakta ve surun yaklaşık 565,15 metre kotundaki seyirdim kısmına kadar devam etmektedir.

28 Kuzeyde Cardo C1 2,90 metre genişliğindeki ve güneyindeki Cardo C5 ise 2,72 metre genişliğindedir.

29 7 Numaralı yapının doğu duvarından decumanus maksimusun

30 Ayrıca batı kapıdan yaklaşık 22,00 metre uzaklıktaki Batı Hamam'ın kuzeydoğu köşesinden düşmüş büyük boyutlu yapı taşı 560,74 metre kotundadır.

saptanmıştır. 2014 yılında *decumanus maksimus*ta Doğu Hamam hizasında yapılan kazılarda açığa çıkartılan yolun kotu ise 559,35 metre olarak ölçülmüştür. *Decumanus maksimus* batıdan- doğuya doğru eğimli olarak yapılmıştır. Bu eğimin temiz ve atık suyun akışının sağlanması amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır.

Kazı çalışmalarında caddenin batısında, eksenden güneye kaymış olarak devşirme mimari bloklar ve kaba yonu taşlar kullanılarak yapılmış, ortalama 0,80 metre genişliğinde, 17,08 metre uzunluğunda, yol kotundan[31] yer yer 0,60 metre daha üst kotta harçsız bir duvar ortaya çıkartılmıştır. Bu duvarın yerleşimin geç döneminde caddenin kuzeyindeki 7 Numaralı yapının güney portikosunun kapatılmasının ardından oluşturulan toprak dolgu bir platformu güneyinden sınırlayan bir duvar olduğu anlaşılmıştır. Harçsız bu duvar batıda mezar yapılarından getirildiği anlaşılan kline blokları ile başlamaktadır. Sonrasında kaba ve az kaba yonu taşlarla devam eden duvarın içerisinde bir Artemis heykelciği bulunmuştur. Bu platform üzerinde herhangi bir duvar bölüntüsü saptanmadı.

Bu duvarın güney-batı köşesinden doğusuna doğru, 12,74 metre uzaklıkta başlayan doğu- batı yönünde 2,06 x 2,39 metre ölçülerinde düzgün kesme taşlardan örülmüş, korunmuş en üst kotu 561,67 metre olan bir platform görülmektedir. Dört yolun birleşiminde yer alan aynı zamanda bir meydan özelliği taşıyan alanın ortasındaki bu platformun üzerinde, örneklerini Balkanlarda Geç Antik Dönemde kurulan kentlerden bildiğimiz yüksek kaideli üzerinde anıtsal bir sütun bulunma olasılığı vardır.

*Decumanus maksimus*un genel olarak sıkıştırılmış toprak bir zemini olduğu anlaşılmaktadır. Şimdilik sadece 8 Numaralı yapı hizasında doğu-batı yönünde 7,50 metrelik bir alanın büyük boyutlu taşlarla kaplı olduğu anlaşılmıştır.[32] Yolun bu bölümünde yapılan açmalarda çoğunluğu küçük parçalar halinde, olasılıkla da cadde üzerindeki Kilise 1'den (8 Numaralı Yapı) kırılıp caddeye atılmış bitkisel ve geometrik bezemeli kireç taşından yapılmış liturjik taş eserler ele geçirilmiştir.

*Decumanus maksimus*un genişliği Doğu Hamam hizasında 4,30 metredir. Batıya doğru devam edildiğinde Doğu Hamam'ın kuzey duvarının güneye

31 Yol kotu doğuda 560,78 metre, batıda ise 560,83 metredir.

32 Yolun bu bölümünde açığa çıkartılan devşirme zemin kaplama taşlarının en büyükleri: 1,15 x 1,98 metre; 1,39 x 1,55 metre; 0,80 x 1,08 ölçülerindedir. Zeminin bir bölümü zaman içerisinde parçalanmıştır.

doğru kademelenmesi nedeniyle yol güneyde yaklaşık 1,20 metre daha genişlemekte ve caddenin genişliği yaklaşık 6,50 metre olmaktadır.

Yerleşimde 2014 yılından sonra yapılan kazılardan ele geçirilen sikke buluntularına göre Arif Kale yerleşiminin M.S. 4. yüzyılın sonlarında veya M.S. 5. yüzyılın başlarında planlanıp inşa edilmeye başlandığını düşünülmekteyiz. Arif Kale'nin 11 Mayıs 330 tarihinde resmi açılışı yapılan İstanbul'dan sonra Anadolu'da Geç Antik Dönemde planlı olarak inşa edilen az sayıdaki kentlerden birisi olduğu anlaşılmaktadır.

Batı Hamamı'nda bulunan aslan kabartmalı üçgen alınlık parçası, batı sur kapısına yakın konumda yol üzerinde bulunan mezar yapılarında kullanılan kline parçaları Roma Dönemine ait devşirme parçalardır. Devşirme olarak kullanılmış bu mimari parçaların Arykanda antik kentinin doğusunda bulunan ve bugünkü modern yola kadar inen nekropolisindeki mezar yapılarından sökülerek kullanıldığını düşünmekteydik. Bu görüşümüz halen geçerliliğini korumaktadır. Ancak *decumanus maksimus*un kuzeyindeki Kilise 1'nin (8 Numaralı Yapı) naosunda bulunan yuvarlak altar ile Arykanda'da tiyatrosunun skene binasını taşıyan payelerden birinin bu yapıda kullanılmış olması Arif Kale'de sadece yakın çevredeki mezar yapılarına ait mimari parçaların değil, Kilise gibi önemsenen bazı yapılar için daha uzaktan da mimari elemanların taşınma zahmetine girildiğini göstermektedir.

2018 yılındaki çalışmalar sırasında kente batıdan girişin sağlandığı kapının yakınlarında başlayan ve *decumanus maksimu*un cardo (C1) ile kesiştiği köşeye kadar devam eden, geç dönemde yapılan dolgunun arasında bir Artemis heykelciği ele geçmiştir. Bu heykelcik, Geç Antik Dönem'de planlı olarak inşa edilen kentin kurulduğu bu bölgede Roma İmparatorluk Dönemine inen bir yerleşimin olma ihtimalini de ortaya çıkarmıştır. Fakat Arif Kale yerleşiminde izlenebilen yapıların malzeme- teknik verilere dayanarak Roma Dönemi yapılarından devşirilen sınırlı mimari parçaların dışında Geç Antik Dönem öncesinde inşa edilmiş olabileceğini düşündüren herhangi bir yapı kalıntısı henüz saptanmamıştır. Yerleşimde ortaya çıkan bu yeni sorunları da dikkate alan araştırmalara devam edilecektir.

KAYNAKÇA

Aktaş, Ş., "Patara Küçük Hamam: Kazı Öncesi Düşünceler", *Kum'dan Kent'e Patara Kazılarının 25 Yılı* (edts. Havva İşkan – Fahri Işik), Patara VII.1, İstanbul 2015, ss. 33-46.

Bayburtluoğlu, C., *Yüksek Kayalığın Yanındaki Yer*, İstanbul 2003.

De Courtils, J., "Xanthos, Rapport sur la Campagne de 2000", *Anatolia Antiqua – Eski Anadolu IX*, Paris, 2001, ss. 227-241.

Gürgezoğlu, A., *Arykanda Konut Mimarisi* (Ankara Üni. Yayınlanmamış Doktora Tezi 2006).

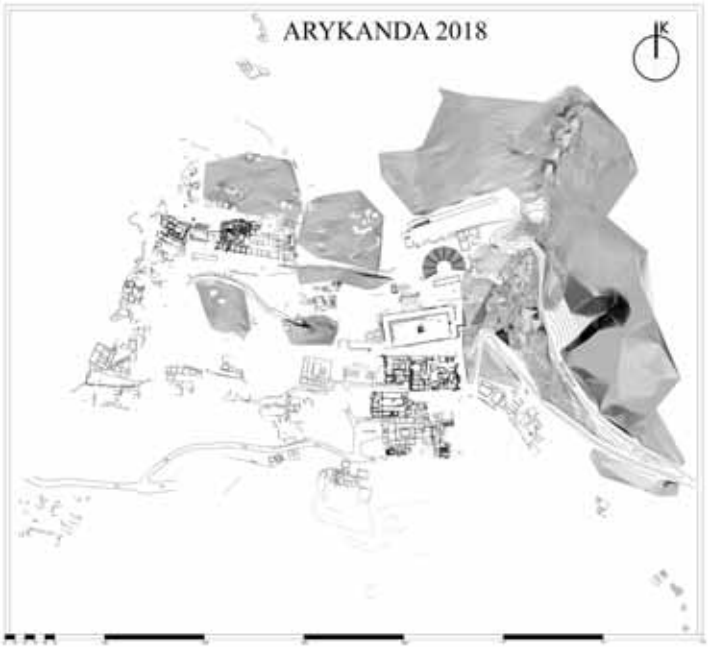
Lorber C. C., Coins of the Ptolemaic Empire, Part I, Vol. II, New York 2018.

Özüdoğru Ş., Tarkan D., "Kibyra Geç Antikçağ Hamamı", *Adalya* 21, 2018, ss. 175-210.

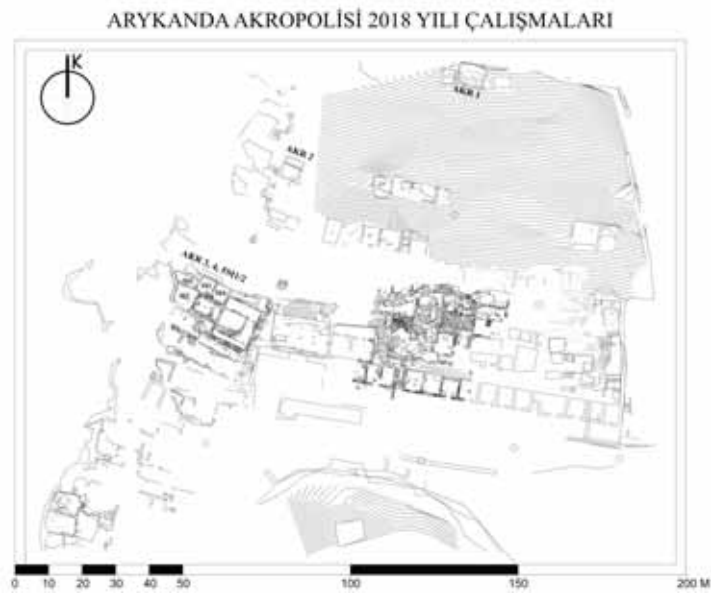
Sylloge Nummorum Graecorum, Deutschland, Sammlung H. von Aulock, Vol. 12 Pisidien, Lykaonien, Isaurien, Berlin 1964.

Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum, Syria: Cities, Part 36, Copenhagen 1959.

Şahin, F., *Patara Metal Buluntuları*, Patara V.2, İstanbul 2018.

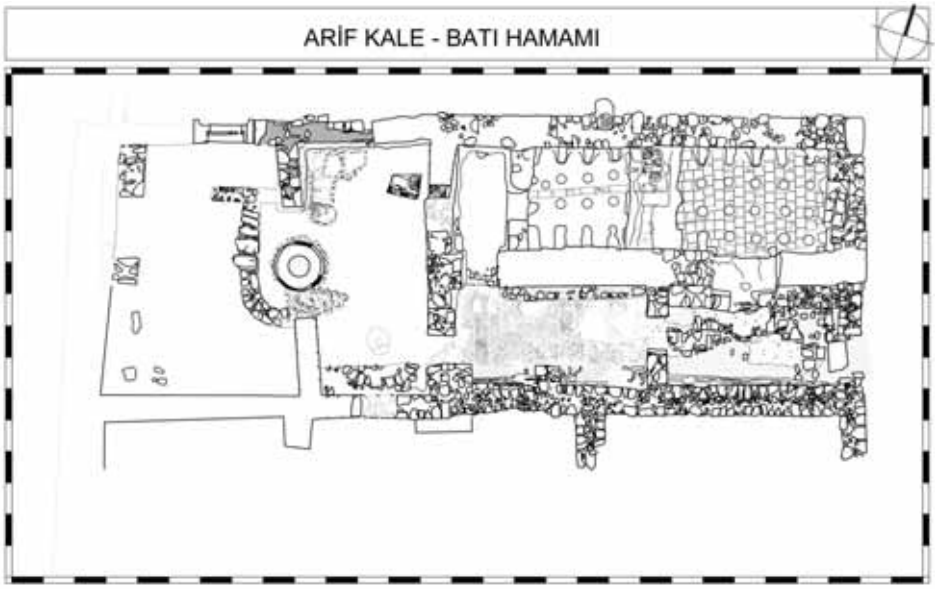
Plan 1: Arykanda kent planı.

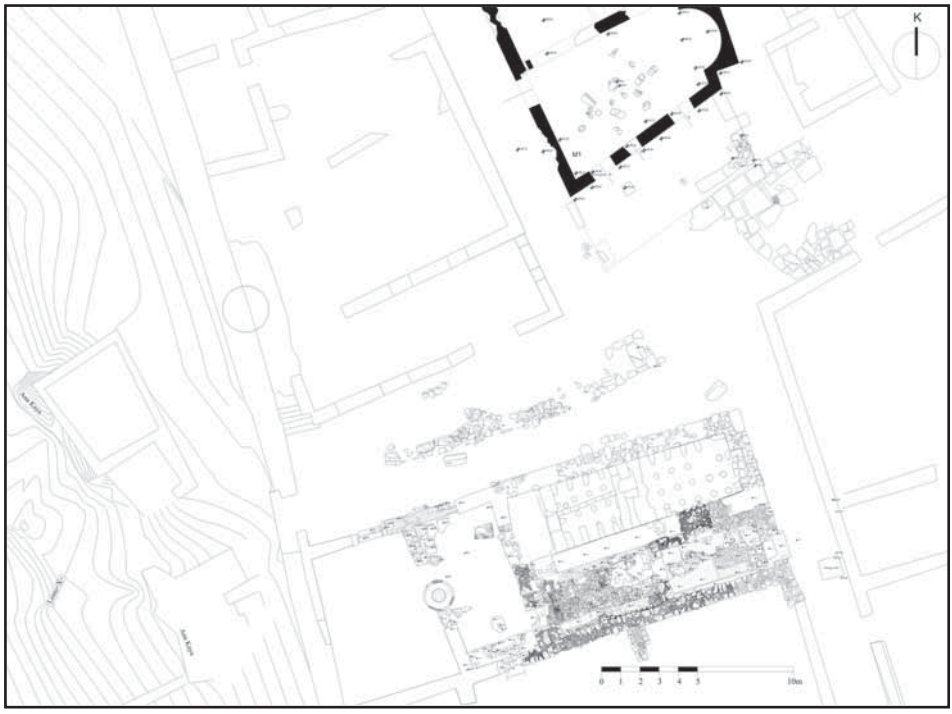
Plan 2: Arykanda akropolis planı.

Plan 3: Arif Kale Yerleşim Planı (2018).

Plan 4: Arif Kale, Batı Hamam planı (2018).

Plan 5: Arif Kale, Batı Hamam ve *Decumanus maksimus*un batısı (2018).

Resim 1: 1A Numaralı açma (AKR 1A).

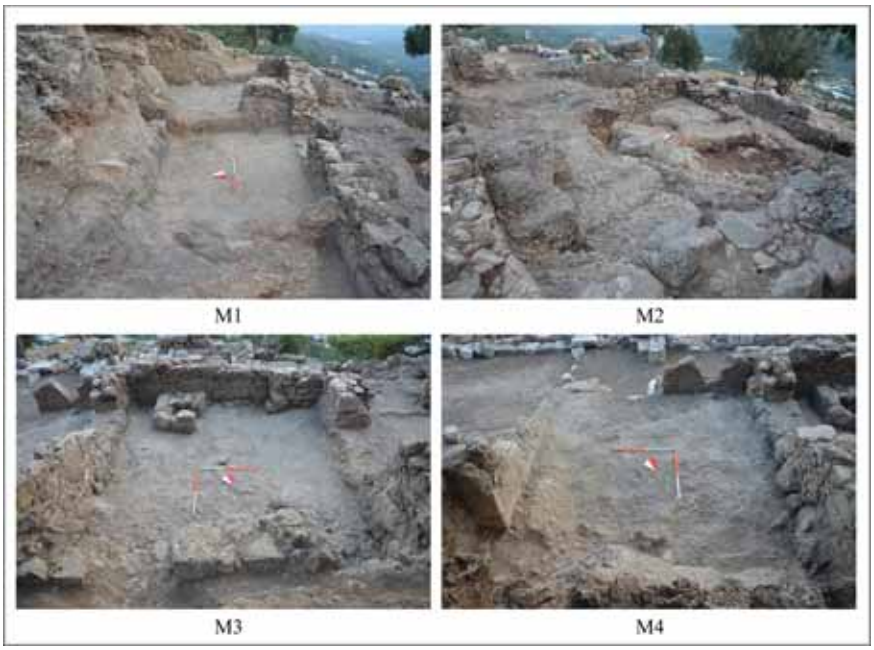
Resim 2: 2 Numaralı açma (AKR 2).

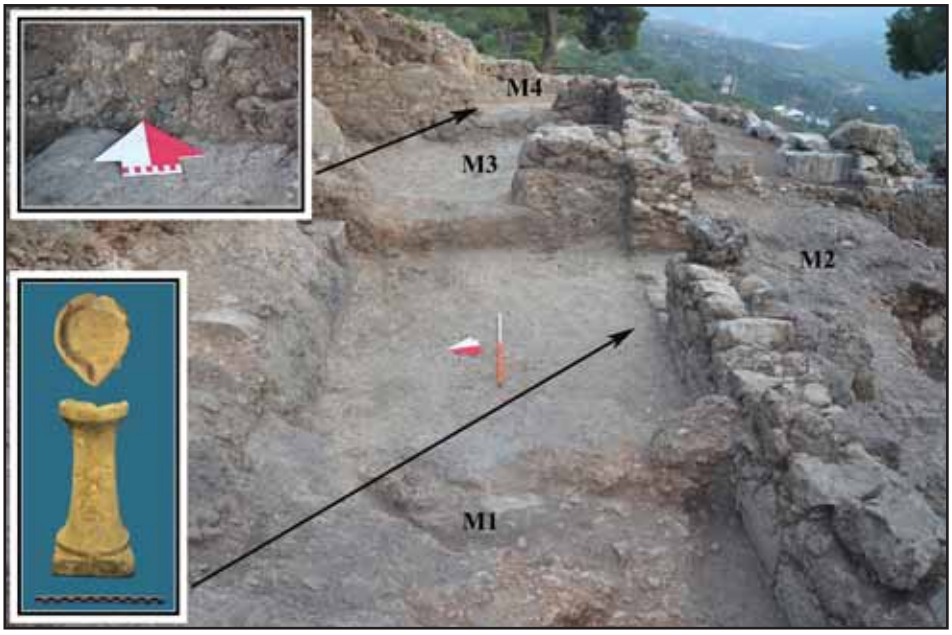
Resim 3: 2 Numaralı açma (AKR 2).

Resim 4: 2 Numaralı açmada (AKR 2) ele geçirilen buluntular.

Resim 5: M1, M2, M3 ve M4 numaralı mekanlar (Akr M1-M4).

Resim 6: M1, M2, M3 ve M4 numaralı mekanlar (Akr M1-M4).

Resim 7: M1, M2, M3 ve M4 numaralı mekanlarda (Akr M1-M4) ele geçirilen buluntular.

Resim 8: Arif Kale, Batı Hamam *caldarium* ve *tepidarium* mekânları (2018).

Resim 9: Arif Kale, *decumanus maksimus*un batısı (2018).